

EGY BIHARUGRAI PARASZTEMBER EPIKUS HAGYOMÁNYAI

– Laurinyeczné Sinkó Rozália –

In memoriam Miklya Jenő

Bevezetés

Biharugra Békés megye észak-keleti szögletében, a Sebes-Körös partján fekvő, mintegy másfélezer lakosú kisközség, Nagyváradtól alig harminc kilométernyire. A trianoni határvonal meghúzása előtt Bihar vármegye cséffa-nagyszalontai járásához tartozott¹ s egészen 1950-ig Hajdú-Bihar megyééhez. Elnevezését a történeti emlékezet alapján a honfoglaló Előd vezértől származott Csák nembeli főúrtól nyerhette,² aki 1093-ban I. László kíséretének tagja volt.³ A település középkori jelentőségéről tanúskodik, hogy a 12. század végén Szűz Mária tiszteletére monostort emeltek. Nagyvárad és vonzáskörzete az 1241–42-es tatárveszedelemben elpusztult.⁴ Ugra helyén hamarosan három újabb falu jött létre:⁵ Monostorugra, Szent János Ugra, Középugra, más néven Nagyugra.⁶ A rövid fellendülést a törökdúlás akasztotta meg.⁷ Bár az 1692. esztendei összeírás a cséffa-nagyszalontai járás mind a 162 települését lakatlan pusztaként tünteti föl, a helynevek és néhány családnév folytonosságából arra következtethetünk, hogy – a legtöbb sárréti településhez hasonlóan – a lakosság egy része a pusztítás elől a környező nádasok és mocsarak rejtekén talált menedéket, majd visszaköltözött, és rövidesen hazatértek a távolabbra bújdoklók is.⁸ A községről készült 1828-as összeírás nagyarányú zsellérlakosságról tudósít.⁹

Az Ugray család a 18. század derekára visszaszerezte birtokát, és folyamatosan megőrizte leányágon (Ugray Julianna Bölönyi Józseffel kötött házasságából született fia, Bölönyi Károly révén) egészen a 20. század közepéig.¹⁰

Népességviszonyok:	1850	1870	1890	1900
	1537	1937	2022	2269 fő ¹¹

¹ NADÁNYI 1938. 477.

² KOVÁCS 1992. 9.

³ KRISTÓ 1986. 28. Ugrin a dömösi prépostság egyik alapítója 1107-ben.

⁴ KOMORÓCZY 1973. 20–21. Nagyvárad környékéről a Sárrét mocsárvilágába menekültek.

⁵ Helyüket ma is híven őrzik a helynév magyarázatok; l. A Török kiűzése c. mondat.

⁶ KOVÁCS 1992. 22–23.

⁷ Ugra a 16. századi jelentőségére vall a szolnoki defter: 49 házat, templomot jegyeznek (GYÖRFFY 1956. 123). 1655-ben önálló református prédikátorát jegyzik (HÁZI 1988. 181).

⁸ KOVÁCS 1992. 31; HÁZI 1988. 182. A Szabolcsból hazavonuló hullámokban már 1700-ban találunk Ugrára költözőket (GYÖRFFY 1983. 251–261).

⁹ ERDEI 1986. 313. (A 256 számba vett családfőből 204 zsellér.)

¹⁰ KOVÁCS 1992. 49.

¹¹ SIPOS 1903. 60.

Biharugra a dél-bihari Mezőség része, lakosságának döntő többsége református vallású. A 17–19. században Mezőségnek nevezték a Gyula és Nagyvárad közötti síkságot, Kósa László szerint ebbe a tájfogalomba sorolhatók a Sárrét szélére települt, az 1966-ban megszűnt sarkadi járásbeli falvak: a mezővárosi nagyságú Sarkad mellett Körösnagyharsány, Zsadány, Okány, Biharugra stb., melyek hagyományos kultúrája számos szállal szorosan kötődik a régi Sárréthez, ugyanakkor több vonatkozásban rokonítható az erdőhádi és fekete-körösvölgyi magyarsághoz, elsősorban a történeti tudat megnyilvánulásában.¹²

A 20. század elején jelent meg Szendrey Zsigmond átfogó igényű és máig mérvadó nagyszalontai folklórgyűjteménye,¹³ támpontot nyújtva a tájegység epikus hagyományainak főbb vonulatáról. Fábíán Imre az 1980-as években jegyzett fel Nagyszalontán varázsmeséket.¹⁴ Dankó Imre már az 1950-es évek végén hangsúlyozta az etnográfusok által méltatlanul elhanyagolt Békés megyei tájegység kulturális relikvium jellegét, kutatási fontosságát.¹⁵ Kezdeményezésére jött létre többek között Dömötör Ákos sarkadi mesegyűjteménye,¹⁶ valamint Sarkad monográfiája.¹⁷ Ehhez a törekvéshez csatlakozva 1975-ben Beck Zoltán a Békés megyei múzeumi szervezet támogatásával, az archaizmusokban gazdag dél-bihari falvak (Körösnagyharsány, Zsadány, Biharugra, Geszt) hagyományos paraszti kultúrája etnikus jegyeinek vizsgálatára helytörténeti, néprajzi gyűjtőtáborokat szervezett, melyek résztvevői számos dokumentummal, szellemi-, társadalomnéprajzi adattal és paraszti használati eszközzel, berendezési tárggyal gyarapították a Munkácsy Mihály Múzeum gyűjteményeit. Sajnos a négy község folklórhagyományainak kutatási eredményét összegző kötet Beck Zoltán váratlan halála miatt nem jelenhetett meg.

A mesemondó

Kővágó Sándorral diákkoromban találkoztam Biharugrán, a Beck Zoltán vezette néprajzi táborban. Racionális és irracionális állatgyógyító ismerete, humoros előadókészsége, ízes beszéde újabb és újabb látogatásra, tájékozódásra készítetett, ekkor jegyeztem gyűjtőfüzetbe epikus közléseinek csaknem felét. Igen későn, egy évtized múltán, – Miklya Jenő ösztönzésére – 1987-ben tértem vissza kedves adatközlőmhöz, hogy kiegészítsem korábbi gyűjtésem, hangszalagra mentsem mind teljesebben tudásanyagát. Közel kilencven narratívát rögzítettem, ezek képezik jelenlegi adatközlésem alapját.

Kővágó Sándor 1908. április 17-én református családban született Biharugrán, anyai nagyapja gyakran ismételt családtörténeti visszaemlékezéseiből úgy tanulta, két-száz éve Vésztőről érkezett zsellér ősök utóda. Egymással szegről-végről rokon félferfályos szüleinek keserves kenyérkeresete, ügyes-bajos megélhetése, nehézkes földszerzése meghatározta gyerekkorát és egész további sorsát. Négy elemít végzett, tanítója

¹² KÓSA 1974. 481–482; SZENDREI 1996. 300.

¹³ SZENDREY 1924.

¹⁴ FÁBIÁN 1997. Zöldike királyfi

¹⁵ DANKÓ 1959.

¹⁶ DÖMÖTÖR 1962.

¹⁷ KOMORÓCZY 1972.

pártfogolta, lehetőség szerint támogatta a korán munkára fogott élénkeszű, jó fejszámoló képességű gyereket,¹⁸ ám iskolaidőben, amikor a család munkaerőigénye, a „dolog” úgy kívánta, a nyolcéves kisfiú már „libáskodott”, a maga módján megtoldta a család jövedelmét, vagy a ház körül segített nővérével együtt. Édesapja, Kővágó Sándor napszámos, kocsis, kubikos, állatgyógyító specialista, faluszerte furfangos, jó beszédű ember hírében állt, Végh József sárréti mesegyűjteményének egyik biharugrai adatközlője.¹⁹ Fia folklórtudásának legfőbb forrása. Egyébként egész epikuskincsének meghatározója a családi hagyományátadás. Édesapja élettörténete, különösképp az első világháború alatt Albániában töltött időszak eseményei megragadták képzelőerejét, s ezek az élmények erős kötelékként befonódtak, akaratlanul előbukkantak mesélőnk önéletrajzi elbeszélésében, történeteiben.²⁰ Édesapja, felesége korai elvesztése után – 1973-ban bekövetkezett haláláig – közösen gazdálkodott fiával, erős kézzel és szerető atyai szigorral irányította, terelgette a vele egy háztartásban élő, a közösség által kimondatlanul együgyűnek, „bolondosnak” tartott öreglegényt.

Kővágó Sándor életrajzát meseszerű fordulatokban gazdagon, némi öniróniával adta elő, természetes kifejezési formája a „dite” (egy esemény élményszerű elbeszélése).²¹ Visszaemlékezésekkel és néhol csapongón, memorátszerű hiedelemmondákkal egészítette ki mondanivalóját, műfajilag szerteágazó, nehezen tipizálható betéteket ékelt a fel-felbomló időrendű eseményekbe. Egy-egy szerencsés zabtermés, lóvásárlás, jószágszaporulat, földterületvétel, legelő-, kaszálószerzés éppoly hangsúlyos, jelentőségteljes epizódok, mint magánélete fordulatai. Az életút fontos állomásai: a katonáskodás, illetve a második világháború eseményei, a földművelés, gazdálkodás fejleményei, veszteségek, gyarapodások. Puritán szókinccsel, egyszerű rövid mondatokban, lényegre törően fejezte ki magát. Természetszerűen a gyerekkor megszépült, kiszínezett emlékeinél időzött legszívesebben. Kővágó Sándor élmény elbeszélésekből, igaztörténetekből kirajzolódó önéletrajza egyéb folklórszövegeivel egyaránt igazolja azt a lélektanilag általánosan elfogadott tényt, hogy a gyermek és fiatalkori benyomások a legerősebbek.²²

„Édesanyám kijárt Bölönyiékhez, Tormánének segített főzni, mikor mentem névnapra, Tisza Jolánnal ott játszottunk együtt. Akkor Bölönyi mondta a vincellérnek: – Ezeknek a Kővágóéknak mindig adjon bort. Mindig a legjobb bort adták nekünk. Legtöbbet apám a virágkertbe dolgozott, mert odatették napszámra, akkor Bölönyi vitte neki a szivart...”

„Mikor elértem a tizennégy-tizenöt esztendőit, apám lovat vett, akkor ugyi így felesbe fogtunk földet... aztán ahogy kezdtünk egy kicsit vergődni, mert jószág is volt, megint vittünk két lánc földet, akkor már volt fél fertály meg egy lánc... Egyszer aztán felszálltunk

¹⁸ Nagy Imre lelkes felügyelte a falu református oktatását, számos ismeretterjesztő, vallásos mű szerzője.

¹⁹ VÉGH 1944. 142.

²⁰ „az iromszarvas jött elibük, teveháton üldözték”

²¹ Sydow az alkotó folyamat létrejöttének három szakaszát különböztette meg ú.m. dite: eseményközlés, memorát –mikor az egyes szám első személyben elmondott történet költői motívumokkal egészül ki, a fabulat műfaja pedig már költőileg kimunkált, folklorizálódott monda. Rendszerét átvették a magyar mondakutatók, általánosan alkalmazzák a folklórkutatásban (FERENCZI 1961; DÖMÖTÖR 1977; LANDGRAF 1998; DOBOS 1984).

²² DOBOS 1962. 78.

annyira, hogy nem kellett senkinek a földje, eléltünk a magunkéból, mondjuk ezt olyan huszonötbe' - huszonhatba' nem kellett felesbe menni. Megvolt a jó megélhetés, úgyhogy olyan szép három lova nem volt a faluba' senkinek, mint nekünk most utólag. ...Már negyvennégyre annyira felvergődünk, hogy Biharugrán nem cseréltünk volna az első gazdával se. Na, akkor oszt bejött a háború, oszt ugye a szép három lovat elsodorta."

A második világháborúban töltött katonaevek, majd hadifogság után újult lendülettel talpra állt a kis család, a Rákosi diktatúra szorításáról és az erőszakos téeszésítésről így vallott elbeszélőnk: „Aztán jöttek ezek, elvittek hat lovat, mert olyan adót nyomtak rám, hogy ne bíriam fizetni, olyan négy-öt éve szűnt meg, hogy nem háborgatnak. ...Be akartak szorítani a téeszbe, de nem bírtak vélem akkor sem.” A Hány János-i derű embertelen nyomorúságot és magányt takar, ott jártamkor a romos istállóról azt mondta, addig a lovak tartották a hátukon, míg el nem vitték őket. Összedült nádfedeles házából a nyolcvanas évek közepén unokahúgához költözött. Törékeny személyisége eggyé vált a földközeli, egyszerű paraszti munkával, és felolvadt a mágikus tartalmú, irracionális mesék ég felé nyitott világában. A falubeliek szerint csetlő-botló, ügyefogyott ember önmagát ravasznak, nagyeszűnek vélte. Élete alkonyán mindinkább megnyilvánuló különösségével lassan maga is folklórszemélyiséggé vált,²³ a falu hőbortos alakjává,²⁴ a különöses mesemondó jellegzetes képviselőjévé.²⁵ Tréfacsináló, mókázó legényként aktív résztvevője volt faluja társadalmi életének,²⁶ a hagyományok fenntartásának: a lakodalmi „maskurás” játékoknak (rucázás, szamaras játék), valamint a naptári ünnepek dramatikus szokásainak, (betlehemezés, mustármagkérés, farsangolás). Az 1950-es években még Biharugrán gyakorolt büntető szokás, a bihari falvakban sajátosan előforduló zángózás²⁷ obszcén rigmusainak egyik kikiáltója. Büszkén emlegette állatgyógyításban, főként lótartásban elért sikereit, s hogy maga is többször esett boszorkányság gyanújába, nyilván fentiekben jelzett viselkedése okán. A gyűjtés közben felismert tehetsége, mesetudása eredményeként megnőtt önbecsülése, azonban kocsmázásai alkalmával kezdeményezett beszélgetésekkor kudarcként érte, amint a fiatalabb generáció kételkedve, gúnyolva hallgatta a félévszázada – ifjúkorában – családjában és a társas összejöveteleken visszajelzésre lelt, megértéssel, érdeklődéssel fogadott történeteket.²⁸

Az elmúlt évtizedekben több mesekutató tapasztalta, hogy a falu társadalmának megváltozott életvitele, értékrendje, gondolkodásmódja, „tudatszintje” következ-

²³ RÉTHEY 1991. 99.

²⁴ NAGY 1995. 60–61. Minden falunak megvan a maga Hány Jánosa...

²⁵ MÓDY 1975. 15. "A valóság, népi tudás és hiedelemmotívumok sajátosan kapcsolódnak össze, elmondjuk faluja társadalmának, a népi közösségek különöses egyénisége, olyan ember, aki szokatlan cselekedeteivel, viselkedésével gyakorta felhívta magára a figyelmet, kezdetben csak szóbeszéd tárgyai, majd eseteket mondanak róluk, cselekedeteikről beszélnek, majd a róluk szóló történetek a valóságtól eltérően terjednek tovább.

²⁶ UJVÁRY 1988. 11.

²⁷ KÁLMÁN 1954. 540; TÁRKÁNY SZÜCS 1981. 790; BECK 1974. 75–84.

²⁸ NAGY 1974. 624. "bármilyen tehetséges mesemondó elhatnyul, ha a közösség lemondott évezredek szóbeliségéről..." (DOBOS 1984. 134). "A népköltészet egyes műfajai úgy hálnak el, hogy művelői élnék, csak már tehetségüket, művészetüket nem igényli a közösség." (JUHÁSZ 1992. 410.) Borbély Mihály leszármazottainál állapította meg: "a Borbély gyerekek idegenek előtt többnyire titkolták mesetudásukat, nehogy kinevessék őket. Ez a tartózkodás olyan környezetre vall, mely a népmesét már nem igényelte."

tében milyen erőteljesen utasítja el az archaikus mesei világot s tehetséges közvetítőjét. Míg a mese a közösség érdeklődése híján a prózahagyomány háttérébe szorul, ismerőiben is passzívva válik.²⁹

Epikus hagyományok

Kővágó Sándor repertoárja műfajszerkezeti arányaiban, tematikájában, szemléletében híven reprezentálja a prózafolklór helyi hagyományait, igazolja a főbb folklórelméleti tendenciákat, az orális tradíció utóbbi évtizedekben érvényes változásait, a szétesés, degradálódási, rövidülési folyamatokat, műfajszerkezeti átalakulást, hangsúlyváltást, a kontaminációs, kevert formák elterjedését, valamint a kutatók nagyobb táji összefüggésekről alkotott megállapításait. (A két Kunságon és a Sárréten, – amint ezt Szűcs Sándor, Nagy Czirok László és mások gyűjtéseiből megítélhetjük – a falucsúfolók, betyár- és imposztortörténetek voltak igen kedveltek.³⁰) Benedek Katalin a tréfás műfajok vizsgálatakor állapította meg, hogy a sok szórakoztató, humoros szöveg ellenére az Alföldön közel nem olyan gazdag a trufa és anekdota hagyomány, mint Moldvában, Székelyföldön illetve Baranyában.³¹ Nyilván ez összefügg a korai kutatások mértékével, intenzitásával is. Dobos Ilona szerint az Alföldön – különösen Délalföldön – a ponyvafüzetek hatása az ország más tájainál erőteljesebben érezhető, és népszerűek a tréfás történetek, táltos motívumokat őrző hiedelemmondák.³²

A mese visszaszorulásának egyik magyarázata, hogy a munkaalkalom rövidül, a munkatempó gyorsul, megnő a közösség valóság iránti igénye, a szellemi szükséglet realiztikussá válik.³³ A hagyományozás feltételeinek megszűnése következtében az archaikus elemek szelekciójával meggyöngül a formai, tartalmi stabilitás.³⁴ Nemzetközileg általános érvényű irány a műfajok rövidülési folyamata, csökken a cselekményelemek száma, az elbeszélők – még a mesék esetében is – a legfontosabb tartalmi vonásokra szorítkoznak, a valóságra reagálnak, a humoros történetek dominálnak, mindinkább növekszik a hagyományos műfaji kereteken túllépő élettörténetek, igaz-történetek, parodisztikus alkotások száma, a hiedelemelemek viszont – városi elemeket asszimilálva – szívósan fennmaradnak.³⁵ A falusi adomázgatást a városi viccek egyre hangsúlyosabb jelenléte váltotta fel. A falucsúfolók új prózai elemekkel egészültek ki, ezek kialakulásában szerepet játszott a televízió és egyéb információs források.³⁶

A kultikus háttér figyelmen kívül hagyásával megközelíthetetlenek a népi kultúra jelenségei.³⁷ Röviden utalunk a hagyományos szövegeket gyökereztető, tápláló református hitű közösség normarendszerének, illetve a vallásgyakorlásnak Kővágó Sándor életében, világképének kialakulásában betöltött jelentőségére.

---

²⁹ DOBOS 1962. 65, 68; NAGY 1997b. 151. – „a realizmus betörése miatt a falu visszautasítja a tündérme-sét”

³⁰ VOIGT 1998. 228.

³¹ BENEDEK 1984. 32.

³² KATONA 1971. 659; DOBOS 1986. 14.

³³ POGÁNY 1978. 325.

³⁴ FERENCZI 1966. 59.

³⁵ GASPARIKOVÁ 1988. 45.

³⁶ DÖMÖTÖR 1999. 1199.

³⁷ RATKÓ 1997–1998.

„A református egyház a hívek lelki szükségeinek kielégítése mellett gondot velt kultúrájukra, elsősorban a magyar nyelvű prédikációk által”. Az 1561-ben, Debrecenben, Huszár Gál által alapított nyomdában, a kegyességi művek mellett bibliai ihletésű, ószövetségi/bibliai tárgyú széphistóriák jelentek meg, s járultak hozzá a nép művelődéséhez (pl. Batizi András Jónás prófétáról stb.). Ezek nemcsak a vallásos hit terjesztését szolgálták. Az 1593-tól kiadott kalendáriumok, a parasztság körében szintén kedvelt olvasmányt nyújtottak és fontos ismereteket közvetítettek³⁸. Csak azok az alkotások – mesék, históriák, regék, mondák stb. – tölthettek be funkciót a szájhagyományban s kerülhettek a néphagyomány vérkeringésébe, amelyek a népi kultúra egészébe szervesen beilleszkedtek, asszimilálódni tudtak a hagyományos formákkal, elemekkel.³⁹

Többen taglalták a népi tudat mágikus-szagrális kettősségét, szinkretikus jellegét.⁴⁰ Településünkre természetesen szintén érvényes Bartha Elek népi vallásosságról alkotott véleménye: „... képzetei két forrásból táplálkoznak. Egyik a szorosan vett vallási ismeretek készlete, amelyet az egyház hivatalos tanításai alkotnak, a másik a falu hagyományos transzcendens-mágikus gondolati elemeiből tevődik össze. A kettő bonyolult szövevényében az előbbi túlsúlya jellemző, a népi hitvilág inkább csak megközelítési mód, amely a keresztény vallás elvont tételeinek befogadásához vezet.”⁴¹

Kövágó Sándor elbeszélései túlnyomórészt egysejtűek, ösztönösen formáltak, érződik az esetlegesség, a gyermekkor mélyéről való keresettség.⁴² Elszokott a folyamatos meséléstől, és az idegen hallgató, érdeklődése ellenére nem biztosíthatta az alkotóléggkört, „a csak gyűjtőnek mondott mesék sohasem olyan élők, olyan hangulatosak, hiányzik a sajátos atmoszféra... Egy ember nem közönség”⁴³. Az egykori falusi életben a mesemondás nemcsak szellemi, hanem biológiai, testi szükséglet volt. Bár az Alföldön az 1920–1930-as évektől a mesélés hagyományos formája, stílusa, társadalmi funkciója megszűnt, legfőljebb a borsos anekdota, trufa volt ismert, előtérbe kerültek az egyéni típuskombinációk, megmaradt az elbeszélés lelki igénye, a közlés-vágy.⁴⁴ A szóbeli hagyományozódás alkalmi és feltételei ugyan megváltoznak, de azért maga a szóbeliség még hosszú ideig fontos tényezője marad a költészetnek.⁴⁵

A repertoár főbb műfajai

Mondák

Adatközlőnk repertoárjának központi magvát a mondák alkotják, azon belül számottevő a történeti hőskről szóló, valamint a helyi vonatkozásúak aránya, (Attila sírja, Szent László, Tatárok, Gyilkos tó, Dugonics, Lajos király, Róbert Károly, Toldi), s ez a csoport szorosan összefonódik a történelmi személyekkel kapcsolatos anekdo-

³⁸ MADAR 1993. 470.

³⁹ UJVÁRY 1995. 90.

⁴⁰ FERENCZI 1966. 15; ERDÉLYI 1976; TÁNCZOS 2001; NAGY 1997a. 10–16.

⁴¹ BARTHA 1980. 91.

⁴² BEREZNAI 1999. – „narratív kompetenciának nevezik az epikus történetek felidézési képességét”

⁴³ PENAVIN 1971. 22.

⁴⁴ BÁLINT 1975. 17.

⁴⁵ FERENCZI 1961. 201.

tákkal (Petőfi, Bölönyi, Csokonai). A hősköz rendszerint vándor motívumok tapadnak. Tájunkon, Várad vonzaskörzetében kimagasló és sokrétű, az egész Kárpát medencében elterjedt, sámánisztikus vonásokat átörökítő Szent László mondakör. Hasonlóképpen közismert mondafajta, amelyben a tatárok magyar lánynevek rigmusával csalogatják ki a magyarokat a nádasból, majd lemészárolják őket. Környékünkön Szendrei Eszter azt tapasztalta az utóbbi években Sarkad recens mondáinak vizsgálata során, hogy Szalonta, Várad, Gyula török harcokban betöltött kiemelkedő szerepe révén máig eleven és tekintélyes a törökkori mondahagyomány.⁴⁶

Néhány népszerű betyártörténetben felfedezhetjük a ponyvai hatást, illetve ismert balladai párhuzamuk (Rózsa Sándor, Bogár Imre). Alig van olyan mesemondó, akinek tudásanyagán, stílusán ne érződne az írott művek hatása. Nyilvánvalóan a ponyva csak akkor talált befogadásra, ha a történet szellemében megfelelt az adott közönség igény szintjének, a parasztság gondolatvilágának, szemléletének. Olyan elemeket és motívumokat elevenít fel, amelyek már valamilyen formában éltek a közönség tudatában.⁴⁷ Mesélőnk egész ismeretanyagában erőteljesen érezhetjük az iskolában tanultak és olvasmányélmények befolyását. Legintenzívebben a történeti mondák esetében nyilvánul meg a „felülről” kapott, irodalmi információk inspirációja.⁴⁸ A monda nem pusztán költői alkotás, hanem egy hosszú történeti korszak értékrendjéről, történelmi- és természetismeretéről tudósít,⁴⁹ homogén szemléletű, egységes világgépet tolmácsol, a közösség értékrendjét kifejező „normatív műfaj”.⁵⁰ Mai napig alakuló, eleven népköltészeti ág, hiszen a rövid monda sokkal kevésbé igényli a különleges előadói tehetséget, emlékezetet, ezzel együtt a rövidebb, kötetlenebb műfajok közvetítőjének ugyanúgy jelentékeny érdeme lehet a hagyományok továbbélésében, mint a hosszabb hagyományos, zárt szerkezetű mesék interpretálásában.

A parasztság történelemszemléletét sajátos kronológia, időkezelés jellemzi, összesűrűsödött, egymásra torlódott idősíkokban korok és hősök keverednek, mitikus tulajdonságokat nyernek, felcserélődnek. „Az események időbeli meghatározásakor a tatár, török, német, rác háborúk jelentik a főbb támpontot, vagy egy-egy híres emberhez, helyhez kötik a nevezetes eseményeket.”⁵¹ Hasonló, már-már groteszk, megbicsaklott időrend érvényesül Kóvágó Sándor mondáiban: például Petőfi Sándor oroszországi vaskohóba kerül kényszermunkára, Dugonics – félrehallásában következetesen Dugovics – Erzsébet királynő alatt szolgál, Nagy Lajos királyhoz legendamotívumok fűződnek stb. Az átrétegetett mondai időben a hazaszeretetről, erkölcsről és hősiességről vallott elvek azonban csorbíthatatlanok, hiszen a “népi hősök sűrített típusok, olykor öt-hat nemzedék legjobb tulajdonságainak hordozói, a tömegek ideálját testesítik meg”.⁵²

⁴⁶ SZENDREI 1996. 298.

⁴⁷ UJVÁRY 1996. 95.

⁴⁸ LANDRGAF 1998. 31.

⁴⁹ DÓMÓTÓR 1977. 438.

⁵⁰ FERENCZI 1961. 204.

⁵¹ DÉGH 1947.

⁵² RÉTHEY 1991. 95.

Mesék

A mese az elmúlt évszázad első felében fokozatosan a prózafolklór perifériáján rekedt. A hosszú lélegzetű tündérmese úgyszólván teljesen kiszorult a táji hagyományozódásból.⁵³ Kővágó Sándor népi próza készletében – a többi műfajhoz viszonyítva meglepő módon – szerény a valódi népmesék száma, egyértelműen hiányzik az archaikus varázsmese. A tündérmesék típusát mindössze egy jelképes egyséjtű mese, Az Igazság és Hamisság (AaTh 613) rövid variánsa jeleníti meg, melyet alkotó mesemondóként kora társadalmi helyzetére aktualizált.⁵⁴ Passzív tudásába merültek a gyermekkorban hallott mesék, azonban a nehezen felidézett történeteket meglepő szövegűséggel adta elő.⁵⁵

Az országszerte jól ismert, példázatszerű állatmeséiben vitathatatlan az olvasmányok szerepe.

- A farkas (medve) a farkával halászik (AaTh 2)
- A szürke ló (AaTh 47 A)
- A róka, medve és a szegény ember (AaTh 154)
- Forró vizet a kopaszra (AaTh 121– MNK 1250 C*)

A fenti állatmesékkel rokonítható formulamese:

- A kóró és a kismadár (AaTh 2034 A)

További tradicionális meseágit képvisel:

- A süket, vak és a kopasz (AaTh 1965 – BN 1961**F típusú hazugságmese)

Kővágó cinkosan ebben ugyancsak a konkrét társadalmi viszonyok abszurdítására utal, saját kilátástalan helyzetét, véleményét vetíti az egyepizódos történetbe.⁵⁶

Találós novellameséje:

- A megfejt három bakkecske (AaTh 927 A – BN 927)

Legendák, bibliai történetek

A népköltési műfajok meséhez legközelebb álló csoportjához sorolhatók a Krisztus legendák. Ezek a mesemondók által gördülékenyen interpretált rövid alkotások, valamint a bibliai ihletésű történetek a repertoár – olykor szintén személyes motívumokkal kiegészített – markáns darabjai. Általános szociálpszichológiai jelenség, hogy a szöveget saját gondolkodásmódjukhoz, meglévő sémájukhoz hasonlítják a hagyományos műfajok tolmácsolói.⁵⁷ A Kővágó Sándor legendáira, biblikus történeteire találó Fehér Zoltán megfigyelése, miszerint bátyai adatközlői a legendákat elsősorban nem pusztán gyönyörködtetésül, hanem önálló szándékkal, a vallásos hit elmélyítése, a világ dolgai közt való eligazodás igényével mesélték.⁵⁸

⁵³ DÖMÖTÖR 1999. 1198; NAGY 1974. 620.

⁵⁴ DÖMÖTÖR 1962. 14.

⁵⁵ GRIN 1993. 939; GRIN 1999. 51.

⁵⁶ DOBOS 1981. 21.

⁵⁷ PLÉH 1979. 108.

⁵⁸ FEHÉR 1974. 301.

A legendák típusai:

- Isten segedelmével (AaTh 830 B – BN 766*)
- Krisztus és Szent Péter éjszakai szálláson (MNK 791/2 – BN 768)
- Szent Péter és a lópatkó (cseresznye) (AaTh 774 C)
- Krisztus csökönyös számára (BN 779 II)
- Krisztus és az állatok (BN 779 CCV.)
- A kalász megrövidülése (BN 779 XXXV*)

Bibliai történetei:

Jézus és a tanítványok, Noé, Jónás, Dávid és Delila, Dávid és Absolon, Salamon, Jób, Sámson, Menekülés Egyiptomból.

A szájhagyományra a legerősebb irodalmi hatást kétségkívül a Biblia gyakorolta. A bibliai történetek példázattá formálása együtt járt a vallásos neveléssel.⁵⁹ A legendák kialakulását az apokrif evangéliumokból és tündérmesei hagyományokból eredeztetik. Sajátos magyar vonás, hogy az Úr Jézust táltosi, sámáni karizmával ruházták föl, aki földi halandóként tanítja a világi gyarlóságokat megtestesítő együgyű Pétert, ennél fogva a kettejük közti ellentét a legendákat a tréfás mesék közeli rokonává avatja.⁶⁰

Rátótiádák, trufák, adomák

Napjainkban országsgzerte a tréfás kispikái műfajok uralkodnak az orális tradícióban, melyek tekintélyes számban fordulnak elő adatközlőnk anyagában is. Vidékünk településeire az utóbbi időszakig népszerű, olykor rigmusba öntött falucsúfolók kötődnek: Korpanyaló Geszt; Hencidai szénamurva; Ugra, Ugra, ugráljál csak; Csökmei sárkányhúzó; A mezősasiak lelegeltették a toronyról a fűvet stb.

”Torda, Rábé, Bakonszeg,
Ott vészett el az eszed,
Zsákán, Furtán megleled,
Ha igazán keresed.”⁶¹

A rátótiádák mindinkább kikopnak a falubeliek emlékezetéből, a karakterizáló lokális történetek kacagtató epikus keretüket veszítve szólássá zsugorodnak, ezek képviselik leghatározottabban a táji epika sajátos vonulatát.

A szórakoztató rövid próza terjedelmes bokrába tartoznak az adomák. Kővágó Sándornál ezek elsősorban az idegeneket, a szűkebb közösségen kívülállókat, szokatlan jelenségeket kigúnyoló rövid, poentírozott közlések. A csattanós történetek főszereplője rendszerint a cigány, katolikus pap, oláh ember. Ujváry Zoltán meghatározása szerint: Az adoma, trufa fő pillére rendszerint vándor motívum. Az esemény, a cselekmény a hitelesség igényével lép fel. A gyakran jelentéktelen történetekben örök emberi tanulságok rejtőznek. Az adoma elsődleges funkciója a mulattatás, figyelmen kívül hagyva, hogy a történetnek van-e, lehetett-e valós háttere.⁶² A faluban népszerű Bölönyihez szintén vándor motívum tapadt.

---

⁵⁹ LAMMEL–NAGY 1985. 587.

⁶⁰ BANÓ 1988. 47.

⁶¹ SZŰCS 1938.198.

⁶² UJVÁRY 1986; UJVÁRY 1988.

Kővágó Sándor által elmondott falucsúfolók, adomák:

- A bikát felhúzzák a templom tornyára, hogy lelelje a füvet (MNK 1210*I. BN 1210 I.)
- A cigány, aki maga alatt vágta a fát (AaTh 1313 A – BN 1694)
- Az eleven szent szobor (AaTh 1829)
- A tejfölös szájú szent (AaTh 1829 A* – BN 1789*)
- Kire marad a ködmön? (AaTh 1450 – BN 1450)
- A három selyp lány (AaTh 1457 – BN 1457⁶³)
- A cigány lovat árul (AaTh 1631– BN 1625*)
- A pap, a kántor és a harangozó a szépasszonynál (AaTh 1730 – BN 1726 B*)
- Hát a fiú hol maradt? (MNK 1833)
- A cigány szalonnát lop (AaTh 1524)
- A ló lopta el a cigányt (AaTh 1624C*)

Hiedelemmondák

A Kővágó Sándor által felvonultatott hiedelemmondák többnyire csupán a cselekmények felsorolására szorítkoznak. A töredékes, elhamarkodottan szerkesztett, esztétikailag gyengébb minőségű, erősen redukált, egyvázú, – mondának alig nevezhető – hiedelemszövegek gyakorta adott helyhez vagy személyhez kapcsolódnak. Archaikus képzetekről tanúskodnak (látó, állattá változás, természetfeletti erejű alakok stb.).

„A hiedelemrendszer egyes elemei, rétegei különböző intenzitással és eltérő ütemben szorulnak háttérbe a közösség életében. A néphit mitikus lényei mégis szinte meglepő módon élénken élnek. A hiedelemszövegek számos tényleges hitre valló mozzanatot közvetítenek. A hiedelmeknek ezt a rétegét részben a világban továbbra is tapasztalható bizonytalanság élménye, részben az epikus szövegek világa tartja fent erőteljesebben.”⁶⁴ A táltos hagyományok és boszorkányhit keverednek, egymásra rakódnak. Régióink hitvilágában az utóbbi évtizedekig elevenen fennmaradt a táltos, és „tudós pásztor”, garabonciás emlékkör, emellett a rontó boszorkány tevékenységével kapcsolatos hiedelmek a recens anyagban napjainkig nyomon követhetők, jól gyűjtethetők. A boszorkányok hiedelemtörténetekből rekonstruálható emléke, jelentősége – Cs. Tábori Hajnalka megfigyelése szerint – nagymértékben felülmúlja a többi mitikus lényhez fűződő hiedelememet. Vizsgálatai alapján e mondák tipikus szüzséje: a rontás mikéntje, eredménye, helyrehozatal.⁶⁵ Ez a magyar nyelvterületen általánosan érvényes, kötött szerkezet Kővágó Sándornál olykor megbillen, a rontó erő hatalma nem minden esetben oldódik fel. Hiedelemmondáinak főbb témái: a tejhaszon elvétele, szemmelverés, kincsásás.⁶⁶

---

⁶³ SZENDREY 1924. 209–209.

⁶⁴ FEJŐS 1985. 95.

⁶⁵ TÁBORI 1974.

⁶⁶ BIHARI 1980. L/8/1: Táltos, N/II: Kincs nyomára vezetés, O/I./1: lidérc, O/III: Lidérc elküldése.

⁶⁷ NAGY 1977. 8.

Élményelbeszélések, igaztörténetek

Már Kálmány Lajos megkülönböztette a hiedelemmondákat, történeti mondákat és igaztörténeteket. Az igaztörténet a népi epika sajátos formája, Nagy Olga kifejezésével: A valóság betörése a népi prózába.⁶⁷ Elmondójuk az élettörténeteket épp oly élményszerűséggel adja elő, miként a meséket. Minden ember élete események, élmények sorozata, azonban már az emlékké válás folyamata, különösen ennek formába, szavakba öntése verbális megjelenítése – egyéni adottság.⁶⁸ A kutatók véleménye megoszlik az igaztörténetek ismerveiről. Ez egyik legvitatottabb folklórágunk, többen ide sorolják a valóság igényével megfogalmazott családtörténeteket, furcsa személyekről szóló elbeszéléseket, különös eseteket.⁶⁹ Réthey Prikkel Miklós viszont az igaztörténet műfaji meghatározásakor arra irányítja a figyelmünket, hogy „csak a résztvevők szövegét fogadjuk el primér szövegnek, mikor a cselekvő, az előadó és hős ugyanazon személy.”⁷⁰ Az egyes szám első személyben közölt „igaztörténet” előadása során elmondója maga is hőssé válik.⁷¹ Korunk mesemondója tündérek és óriások helyett magáról beszél, sorskérdések helyett az élet apró realitásaival, hétköznapi gondjaival foglalkozik.⁷² A terepmunka során fellelhető folklórszövegek legnagyobb része műfajilag nem egyértelműen besorolható, összemosott, kevert formák örökítik tovább a hajdani normákat, irracionális látásmódot, mágikus világképet, egyúttal hűen tükrözik a jelent, a közösség értékrendjét, tudósítanak személyes sorsról és „az örök emberi értékekre visszhangoznak”.⁷³

Adattár

Történeti mondák

Attila sírja

Attilát mikor eltemették, beletették három koporsóba, arany, ezüst, gyémánt. Na most, mikor temették, akik ott voltak a temetésin, azokat mind kiirtották, hogy ne tudja meg senki, hova temették Attilát. Na csak annyi volt a krónika róla, hogy: Föld alá, víz alá, senki se tudja hová. Első a napsugár, második a holdsugár, harmadik a sötét éjszaka. A gyémánt volt a sötét éjszaka, az arany koporsó a napsugár, a holdsugár ezüst. Na most azóta keresik az Attilának a sírját, mert az a három koporsó arany, ezüst, gyémánt, eztet ugye csak jó volna eltenni. Na oszt erre mondják, hogy: Háromfelé ágazik a Duna, de senki se tudja, hogy hova.⁷⁴

Árpád

Mert Árpád legelőbb idejött Magyarországra. Vadászaton egy *iromszarvast* tanáltak, az *iromszarvas* jött elibük, tehéhaton üldözték. Jött Magyarország fele az

---

⁶⁸ HONTI 1962. 72. – Kiemeli, hogy az igaz történeteket jellegzetes mesei látásmód jellemzi.

⁶⁹ NAGY 1977; DOBOS 1962.

⁷⁰ RÉTHEY 1991. 22.

⁷¹ RÉTHEY 1991. 99.

⁷² NAGY 1977. 7–8.

⁷³ RÉTHEY 1991. 176.

⁷⁴ DOBOS 1986. 58–62. – Honfoglalás kor előtti, keleti, sztyeppe-i mondatípusként említi.

iromszarvas, itt született, oszt csavargott Ázsiába, ahun született, ugye odamegyen vissza. Akkor Árpádék a vadászon követték, merre megyen, tartott Magyarország felé, hajhászták, elérték a végzetet, az *iromszarvas*t Biharugrán. A többi *iromszarvas*t látták lefele inni, gyűttek az erdőből, azt úgy hitták, *Peszere*. Az *iromszarvasok* jártak ide *Apátnyarára* inni. Árpád akkor szerette meg ezt a tájat. És mikor visszament Ázsiába, a magyar népet toborozta, hogy ilyen szép vidék van, gyűjjenek ide lakni. Az a helyzet, hogy *Apátnyara* mellett volt egy kolostor, itt *csónakoltak* az apácák meg a papok. Megismerkedett egy kislánnyal, de nem volt még tizenhat éves. A törvény az volt, hogy tizenhat éves koráig, míg be nem tölti, nem lehetett férjhez menni. És akkor mondta kislánynak, Emőkének, mert Emőkének hitták, hogy:

– Mához egy évre itt leszek.
Ahogy kimondta, úgy el is vette.⁷⁵

Szent László

Szent Lászlónak a lova volt táltos. Minden huszonnégy órában bejárta az egész világot, úgy tudott menni. Hordták neki zsákszámra a zabot, nem győzték bele. Az a helyzet, ahonnan a nagy Sebes-Körös folyik, azt Szent László lova rúgta ki a patkójával.⁷⁶

Tatárok

Na most a tatárok rengeteg magyart elüldöztek. Mert a magyarok elbújtak a tatárok elől a nádasba. A tatárok megtanultak annyit, hogy Sári, Zsuzsi, Klári. Na osztán a magyarok a nádasba voltak, volt olyan *zsombó*, csináltak kunyhót, valahogy szereztek ennivalót. A tatárok vetettek búzát. Kihívták a magyarokat aratni, gyűjjenek aratni, nem bántják őket, kiabálták: Sári, Mária, Zsuzsi, Klári, gyertek vacsorázni! Mikor pedig learattak, legyilkolták a magyar népet. Így oszt azért pusztult el a magyar nép.⁷⁷

A török kiűzése

Mikor a törökök begyűttek, a menyasszonyt fölkapta a lú hátára, oszt elvitte. Itt van a halastó, úgy híjják *Ludas tó*. Na most az erdélyi magyarok, mer itt voltak azok háromszáz esztendeig, csak akkor még Ugra kicsi volt. Három ilyen Ugra volt: *Kisugra*, *Nagyugra*, *Monostorugra*, *Kisugra* a barackoson van itt, a *Szilas úton* megyen a *Nagyugra*, *Teleken* a *Monostorugra*, szőlőskertek most ez. Mikor a törökdúlás volt, gyűttek a törökök az adóér. Bosszút álltak a székely magyarok, fegyverkeztek fel. Akkor még a fegyver mi volt? Kasza, kapa, kard, lándzsa. A székelyek gyűttek segíteni, hogy kiűzék őket Magyarországból. És volt itt egy *Ludas tó*, abba beszorították a törököket,

---

⁷⁵ Szeghalom környékéről gazdag régies rétegű mondaanyagot közölt Miklya Jenő, pld. iromszarvással kapcsolatban (MIKLYA 1979.164).

⁷⁶ UJVÁRY 1975. 186–188. Árpádkori szentjeink közül csupán Szent Lászlóhoz fűződik népi eredetű – sámánisztikus történet. Szent László táltoslovanak művelődéstörténeti vonatkozásait összegzi MAGYAR 1997. 111–123.

⁷⁷ SZÚCS 1977. 124. – Országszerte ismert monda, különösen a Sárrethen, ill. az ország keleti felén közkeletű.

mer lúháton gyüttek, volt olyan ingovány, hogy belesüllyedtek a törökök, eztet emlegetik gyilkosnak, *Gyilkos tónak*. Nem is tudom, melyik évbe volt, az iskolába tanultuk, édesapám is magyarázta, innen gyütt ez, hallásból.⁷⁸

Róbert Károly és a kígyó

Róbert Károly az olasz király volt, gyütt keresztül az erdőn. Mán ahogy gyütt az erdő szélébe, az oroslán ordított. Hát ugye ránézett, hogy az oroslán mér ordít. Hát látta, hogy egy nagy kígyó rá van csavarodva az oroslánra, az oroslánról Róbert Károly levágta a kígyót. Az oroslán levágta a kígyót. Az oroslán utána ment, nem hagyta, úgyhogy mindenütt követte. De ez a Róbert Károly, mint király utazott a tengeren, hát ugyi gondolta, hogy nem engedi be a hajóra az oroslánt, mert hátha ott valakit megtámad. Akkor mikor megindult a hajó, az oroslán ment a vízen. A tengeren csak nem bírta az úszást, elmerült, oszt elpusztult az oroslán. Szóval az oroslánban volt annyi érzés, annyi szeretet, hogy hálából nem hagyta el a királyt, mert levágta a kígyót.⁷⁹

Dugovics

Dugovics volt a várnak a fővezére. A várba' a király volt, oszt ezek védelmezték a királyt. Akkor is így Erzsébet királynőnek voltak a tisztjei, védelmező bástyái, ugyi ostromolta a várat a török, a zászlú lúfarokból volt, ha a törökök kidugták a várnak a tetejére, akkor elbukta magyar. No most ugyi Dugovics, mert ment föl a török, hogy kidugja, ilyen létrán mentek. Akkor Dugovics utána ment, átölelte a török basát és magával rántotta a mélybe. Ilyen volt Dugovics, hogy ne dugja ki a török a zászlút. A várat utóvégre ágyúval lútték, de már nem volt mivel, hanem lisztel, lisztet tettek az ágyúba, úgyhogy a török szemibe ment. Persze amíg törülte a szemit, ők ugyi harcoltak, nagyon nagy küszködéssel ment.

Lajos király

Lajos király bement házakhoz, hogy széjjelnezzen. Egyszer szegény emberekhez ment. Azok éppen húsleveszt főztek. Igen de olyan szegények voltak, hogy csak imitt-amott csillogott egy kis zsír a tetején. Mikor megvendégelték Lajos királyt, utána annyi aranyat adott, ahány csillogás volt a húslevesben.⁸⁰

Mesék

Az Igazság meg a Hamisság

Elindult az Igazság meg a Hamisság világot látni. Sütött nekik az anyjuk hús-hús pogácsát. Ahogy mennek, aszongya a Hamisság az Igazságnak:

– Hallod, Igazság, együk meg a tiedet, azután az enyimet.

---

⁷⁸ SZENDREI 1996. – Utal arra a jelenségre, hogy a nép emlékezetében összefonódott a tatár és törökháborúk emléke.

⁷⁹ Szalonta környéke a 14. században Róbert Károly birtoka volt (SZENDREI 1996. 298).

⁸⁰ MNK 75o* I. – az országszerte ismert Krisztus és Szent Péter legendamotívum ezúttal történeti személyhez kötődik (BERNÁT 1982. 34).

Hát az Igazság ráállott, megették. *E mán a közéletre tartozik, ha megfigyeled.* Hát mán az Igazságé elfogyott. Na, aszongya az Igazság, mer mán az Igazságé elfogyott, oszt megéhezett.

– Hamisság most már együk meg a tiedet, mer’ hogy éhes vagyok.

Aszongya:

– Adok, ha a füledet le hagyod vágni.

Hát olyan éhes volt, hagyta a fél fülit levágni. Megint mentek, mentek tovább, aszongya az Igazság:

– Hamisság, én éhes vagyok.

– Adok, ha a másik fél füledet hagyod levágni.

Hát olyan éhes volt, hagyta megint. Hát jól van, megint mentek tovább. Egyszer aszongya az Igazság:

– Hallod komám, éhes vagyok.

– Adok, ha a fél szemed ki hagyod szúrni.

Úgy mindig egyet-egyet. Megengedte, nem volt mit tenni, hogy éhen ne haljon. Akkor megint mentek, egyszer aszongya az Igazság:

– Idehallgass, éhes vagyok.

– Adok, ha az orrod le hagyod vágni.

Hát így osztán a Hamisság az orrát is levágta, szemit is kiszúrta, fülit is levágta, hogy az Igazság ne hallják, ne lássék, ne is érezzék. *Így van?*⁸¹

Állatmesék

A szürke ló társat keres

Hát szegény ember volt ez is, volt egy szürke lova. Nem tudott venni párját, ugyi magába’ járt. Hát osztán szegény megunta, hogy mindig magába’ jár, látta, hogy a többiek többen vannak, aszongya a gazdájának:

– Gazdám, eresszél el engem, szerzek én magamnak társat.

Hát úgy gondolta, ha már így van, hadd menjék. Elment osztán, vágatott ki a hátra. Elérte az erdő szélit, az erdő szélén tanált egy rókalyukat, ráfeküdt. Benn volt a róka, egyszer aszongya a fiatalabb fiának:

– Fiam, aszongya, eridj, nézd meg már milyen idő van, mi ez a sötétség ?

Hát a fattyú kiment, a kis fiatal kölök. Visszament, hogy:

– Mama, hó van.

Aszongya a róka a legöregebb fiának:

– Eridj te ki, te már tapasztaltabb vagy, nézzél széjjel.

Az is visszament, hogy:

– Mama, hó van.

Most már nem lehet mit tenni, az öreg róka ment ki. Hát osztán persze ő valahogy kidugta fejít a szürke lú mellett, kikaparta a lyukat, ki tudott menni. Megpróbálta,

---

⁸¹ AaTh 613 – BN 613 típusú közismert tündérmese, főbb előfordulási helyei: Brassó, Kolozs, Bihar és Szabolcs Szatmár megye, ponyvakiadásban és irodalmi feldolgozásban is megjelent (DÖMÖTÖR 1988. 367–369).

hogy behúzza a szürke lovat a rókalyukba, a házokba. Igen, de nem bírta. Na most mi tévő legyék? Elment a farkashoz. A farkas odament. Mondja neki:

– Koma, aszongya, gyere osztán segítsél, mer van egy szürke lú a lukon, aztán húzzuk be.

Hát a farkas meg kapott rajta. Mondja, hogy egy döglött szürke lú, hát gondolta, ebből lesz mit enni. Na, hozzáfogtak, de nem bírták. Egyszer aszongya neki, a farkasnak:

– Hallod koma, kössed meg a farkadat a lú farkához, akkor jobban bírod húzni.

Mert a róka mindig ravasz. Akkor oszt el kezdte húzni a farkas a szürke lovat. A szürke lú észrevette, na most jó. Felugrott, akkor oszt a lú árkon-bokron keresztül hazavitte a gazdájának a farkast. A gazdája leütötte, megnyúzta, eladta a bűrit, vett rajta másik lovat. Így oszt azóta szürke lú nem jár magába.⁸²

A medve a róka és a szegény ember

A szántóvető ment ki vetni. Tanálkozott a medvével. Azt mondta a medve, meg-eszi. Aszongya neki a szegény ember:

– Hadd meg, hadd vessem el ezt a kis búzát a családomnak.

Megengedte, hogy vesse el a búzát. Arra járt a róka, mert a róka mindig benne van az ilyesmibe. Oszt kérdi:

– Mi bajod van, komám?

– Van nekem sok bajom, mert a medve meg akart enni.

– Na, aszongya a róka, idehallgassál, megmentelek.

Akkor mikor jött vissza a medve, várta a róka, mondja a medvének:

– Bújj el gyorsan, mer jönnek a csendőrök !

Belebújtatta egy nagy zsákba, a róka bekötte a zsák száját. Volt a szántóvetőnek egy baltája, agyonütötte a róka medvét.

Kérdi az embert:

– Mi lesz a díjam?

– Kilenc tyúk meg egy kokas, azt neked adom.

Reggel, hajnalba megy a róka, kopogtatott, hogy:

– Itt vagyok a kilenc tyúkért.

A szegény ember meg ugatott, várjál, megkötöm a kopókat.

– Hát kopód van? Csak ki ne engedd, inkább itt hagyom a kilenc tyúkot meg a kokast.

Így menekült meg a szegény ember.⁸³

---

⁸² AaTh 47 A – BN 48 állatmese, egyes kutatók Arany László meséjének származékának vélik (BENE-DEK 1984. 77).

⁸³ AaTh 154 – BN 154. Az Egész magyar nyelvterületen ismert, népszerű mese jól példázza a folklorizációt, átvételét Heltai Gáspár fabulájából, illetve a Benedek Elek feldolgozásából (KOVÁCS 1987. 133–135).

Anekdóták

Bölönyi és a paszuly

Ez a Bölönyi a kolozsvári színháznak volt az igazgatója, osztt ugyi sűrűn elmentek Kolozsvárra. Még nem volt autó, hát lóval mentek Bölönyinek négy lova volt kocsiba'. Hát volt annak sok lova, uraság volt. Kolozsvárra elindultak, mikor mentek Kis-Zilán háltak, aztán úgy mentek Kolozsvárra, nem lehetett egy útba Kolozsvárra odaérni. Mindig Zilán, a papnál háltak meg. Mikor Kolozsvárról elindultak, paszulyt ettek, mikor Zilára értek, megint paszulyt ettek, mikor hazajött Váradra, mert Nagyváradon lakott Bölönyi, mikor kifogta a lovakat, mondja a felesége:

– Gyere, megfőtt a paszuly, osztt egyél.

Azt mondja Bölönyi:

– Jó estét paszuly, erre, arra... én négy jó lóval jöttem, mégis elébb ideértél, mint én.⁸⁴

Cibereleves

Volt egy oláh ember, elment a szomszéd községbe, osztán megkínálták ciberével, ciberelevessel. Nagyon ízlett neki. Azt mondta, ha haza megy, ű is olyat főzet. Lovas szekérral volt. Elköszönt a komájától, ment az úton, hát egy kottyanóba ért, elakadt.

Aztán addig is mindig mondta, hogy: cibereleves, cibereleves, hogy el ne felejtse, mert addig sose evett olyat. Hát osztán, mikor a lovat kihajtotta a kottyanóból, addigra elfelejtette, hogy milyen levest evett. Aszongya:

– Hínye, itt veszett el, itt kell megkeresni.

Visszament, belement a vízbe, ott kaparászott. Mentek arra több szekerek.

– Mit keres bácsi?

Ha tudnám, nem keresném.

Hát hozzáfogtak ott keresni, hogy mit ejthetett ott el. De csupa sár volt az a víz ugyi, ahogy ott keresték.

Egyszer aszongya egy ember:

– Ó, b... a ez meg az, hisz olyan ez már mint a cibere, osztt mégse lelünk benne semmit.

Hát ez az! Ezt kereste. Na azok összeszidták az embert, de nem bánta, csak mindig mondta hazáig, hogy: cibereleves, cibereleves. Azt keresték, úgy nevezték ezután.⁸⁵

Taposd meg, mint szalontai ember a tököt

Mikor raktuk a szénát, mindig mondták: Taposd meg, mint szalontai ember a tököt. Egyszer kiment az ember a fiával dinnyét szedni, mikor dobálták a kocsira a tököt, már alig fért fel, akkor mondja:

⁸⁴ Bölönyi József (1850–1930) országgyűlési képviselő, a kolozsvári Nemzeti Színház intendánsa. 1882-ben az ugrai kerület független országgyűlési képviselője. Népies ihletű versei közül néhány kedvelt dalként fennmaradt, például: Hét csillagból áll a Göncöl szekere, költeményeit a Vadvirágok c. kötetben jelentette meg.

⁸⁵ A cibereleves, AaTh 1687, MNK 1206* – BN 1206 rátótiáda (KOVÁCS–BENDEK 1990b. 45).

- Menjél fel fiam, taposd meg.
- Oszt legurult a tök a kocsirúl. Akkor mindig mondták, ha pakoltak valamit.

A cigány imádkozni tanul

- Ment a cigány a paphoz. Mondja, hogy:
- Tiszteletes úr, beteg a gyerek.
- Aszongya a pap neki:
- Imádkozzál, fiam: Atya, Fiú, Szentháromság.
- Na, megint elment másnap a paphoz, hogy csak adjon valamit, beteg a gyerek.
- Na – mondja a pap, imádkoztál érte?
- De a cigány csak annyit tudott imádkozni, hogy: Atyaságos Szentlélek.
- Hát nem így kell, hanem: Atya, Fiú, Szentlélek.
  - Na nem baj, adok egy zsák búzát, csak tanuld meg.
- Akkor persze másnap reggel ment a fattyúval a papho’:
- Tiszteletes úr, tudom már én!
  - Mondjad hát akkor:
- Akkor mondja a cigány:
- Atyaságos Szentlélek.
- Kérdi a pap:
- Hát a fiú hun marad?
- Mert ugye, azt is kellett volna mondani.
- Kinn van, tiszteletes úr, tartja a zsákot.⁸⁶

Lóvásár

Elment a vásárra egy ember, hogy veszen lovat. Hát a cigánnyal alkudott. Mikor megvette tőle a lovat, kérde tőle, mi a hibája.

– Hát – aszongya a cigány – nincsen ennek, csak annyi, hogy fára nem mász, vasat nem rág.

Aszongya az ember:

– Van neki mit adjak, nem kell neki fára mászni, de vasat se kell, hogy rágjék.

Na jól van, mikor hozni akarta a vásárról, meg akarták kantározni, de a zablát nem tudták a szájába betenni. Utána eszébe jutott az embernek:

– Hát ú mondta, nem adhatom vissza, mondta, hogy vasat nem rág.

Akkor, ahogy mentek hazafelé, a lovat csak vitték, vezették, elértek egy fahídhhoz, mert ezelőtt csak fahíd volt, oszt nem ment a hídra a lú. Akkor megint eszébe jutott az embernek: Hát csakugyan megmondta, hogy fára nem mász. Hát így osztán nem tudta átvinni a fahídon.⁸⁷

---

⁸⁶ Hát a fiú hol marad? MNK 1833 B. Székelyföldön népszerű cigányadoma, irodalmi változata már az 1827-es Váci kalendáriumból ismert (VEHMAS-BENEDEK 1989. 161).

⁸⁷ A cigány lovat árul AaTh 1631 BN 1625*. Szabolcs-Szatmár megyéből és Székelyföldről jegyzik párhuzamait Katona Lajos 1498-beli latin prédikációgyűjtemény példázatában fedezte fel vázát, Jókai Mór több alkalommal földolgozta ezt a cigányadomát (VEHMAS-BENEDEK 1988. 196).

Legendák, bibliai történetek

Szent Péter patkót tanál

Szent Péterrel együtt járkál Jézus. Mentek, mendegéltek. Na, csak oszt láttak egy patkót, aszongya Jézus Péternek:

– Vedd fel a patkót Péter, oszt odaadjuk a kovácsmesternek, ad érte pénzt.

Á, ű nem veszi fel azt a rossz patkót, mert hát mondjuk ki, Péter is, ugye együgyű volt. Na csak osztán Jézus felvette, elvitték a kovácsmesternek. Az adott érte tíz fillért. Jézus vett érte tíz szem cseresznyét. Akkor, ahogy mentek, hajigálta a tíz szem cseresznyét szemenként. Péter meg hátul szedte fel, persze tízszer lehajolt.

Aszongya neki Jézus:

– Na, látod, akkor csak egyszer kellett volna lehajolni, most meg lehajoltál érte tízszer. Ilyen élményei voltak. Mikor mondták Jézusnak: Jó mester, azt mondta, ne mondják neki, mert egyedül az Isten jó.⁸⁸

Isten segedelmével

Krisztus és Péter a földön jártak, arattak arra éppen. Nem sok volt már hátra az embereknek, odaszól Jézus:

–Na, Isten segedelmével mindjárt meglesz.

Nagy hetykén odavágja az egyik kaszás:

– Már ha segít, ha nem segít, csak meglesz.

Mondja Péter Krisztusnak:

– Uram, büntesd meg ezt a kaszást.

Ne bántsad Péter, mert meg lesz ű büntetve avval, ahogy lefogy.⁸⁹

Jónás

Szodoma meg Godoma elsüllyedt. Annak előtte mondta Isten Jónásnak, hogy menjen Ninivébe, kiabálja, hogy: Negyven nap és elpusztul Ninive. Jónás meg akart túle szabadulni, fogadott hajót, hogy ű nem megyen oda, megyen át a Vörös tengeren. Mikor a hajó beért a tengerre, nagy vihar lett. A hajósok megrázták a rostát, rostát vetettek. Jónás ott feküdt a hajó sarkába'. Mindent kihajítottak a hajóból, mégis úgy volt, hogy elmerül minden. Egyszer mondják Jónásnak:

– Nagyalvó, nem te vagy a bűnös?

Mondta Jónás:

– Ha bűnösnek tartotok, hajítsatok ki.

Na most erre Jónást kihajították. De Isten készített egy nagy cethalat, ami elkapta. Az áradás Jónást kinyomta a tenger játszójába. Kivetette a cethalat. Na, akkor megint megparancsolta az Isten, hogy menjék Ninivébe. Akkor már nem volt kedve ellenkez-

---

⁸⁸ Szent Péter és a lópatkó (cseresznye) AaTh 774C – BN 773 – egész magyar nyelvterületen általánosan ismert, napjainkig jól gyűjthető legendamese (BERNÁT 1982. 49).

⁸⁹ Isten segedelmével AaTh 830 B – BN 766* (BERNÁT 1982). Kóvágó Sándor erősen redukálta, ugyanakkor egyéni elemeket szőtt a mondába, a büntetés helyett a megértés, együttérzés dominál.

ni, ment Ninivébe. A város végén volt egy kunyhó, abba ment. Akkor bement a városba, elkezdett kiabálni:

– Ninive negyven nap múlva elpusztul!

– A király meghallotta, akkor osztán mindenki zsákba öltözött, pernyébe ült, imádkozott. Jónásnak osztán a kunyhóján nőtt egy tök, szép zöld volt, egy napon elszáradt. Ott maradt kopaszon, nem volt levele. Sajnálta Jónás. Mondta neki Isten:

– Te ezt a tököt sajnálod, én ezt a szép várost meg a sok embert ne sajnálnám?

Így oszt Jónás megkopaszodott, ilyen sorsa lett.

Jób

Ilyen az isteni hatalom. Mert van akitől elfordul az Isten, mint itt volt Jób. Hát aztán Jóbnak voltak barátai, mert gazdag ember volt az, ezer igavonó jószágá volt. Csakhogy ittak, ettek ezek a jó barátaival. Tíz gyereke volt, mind a tíz gyereke megholt. Mondta neki az ördög, nem ű hőtt meg, a gyereke az, ne bánkódjon. Aszonta az Isten az ördögnek, hogy:

– Jóbot a kezembe adom, de az életit nem hagyom, hogy elvedd.

Úgy hogy Jób annyira sebes lett, hogy cseréppel dörzsölte, pernyébe feküdt meg disznófertőbe, még a hús is rohadt róla. Aszongya neki a felesége – a barátai megtagadták, nem néztek rá se:

– Átkozd meg az Istent!

Aszongya erre Jób:

– Úgy szólsz, mint a bolondok közt egy, ha elvették a jót, vegyük el a rosszat.

Úgy hogy nem hagyta el az Istent. Jób meggyógyult, Megint lett neki tíz szép lánya, hogy a környéken se volt külön. Élt száznegyven esztendő. Megelégedett az étellel. Az összes vagyona, ami elment, azt is visszaadta neki az Isten, úgy hogy helyreállt az egészsége, meg aki volt. Erre volt az a tanítás: Míg van italka, addig van barát, de ha nincsen, már nem tud adni, akkor nincs barát. *Nem így megyen?*

Na, ez volt Jób, most is van több Jób....

Volt itt egy Veres nevű, Veres Jánosnak hítták, valami téeszelnöknek megválasztották, nocsak persze verte a mellyit meg minden, aszonta a feleséginek, hogy a tempomba kurvák járnak. Volt itt egy Kis Viktor, baptista, oszt ez beszélt neki az isteni dolgokról. Aszongya ez a Veres:

– Én nem foglalkozok az isteni dolgokkal.

Oszt ez is úgy járt mint Jób, beteg lett, a hús rohadt róla. Akkor, akik odamentek látogatóba, mondta, híjják el a papot könyörögjék érte. Aszonta:

– Isten nélkül lehet élni, de meghalni nem.

Most persze, nem kegyelmezett. Mert Jób akármilyen beteg volt, akkor se tagadta meg az Istent, E meg már megtagadta, Jób akkor se tagadta meg az Istent, mikor jól ment a dolga, de Veres megtagadta. Akkor kuncsorgott volna az Istenhez, mikor az utolsóba volt, e mán az Isten nem könyörült, azzal volt, hogy ha megtagadta, akkor az ördögnek odaadta, hogy most már végezzél vele.

---

⁹⁰ A környéken általában Hatvani Istvánhoz fűződik az ételek átváltoztatásának garabonciás vándormotívuma. Gyakran táltos tulajdonsággal ruházták fel a betyárokat (KÜLLŐS 1988. 42).

Hiedelemmondák

Táltos

Aszongyák Rúza Sándor ilyen táltos volt. Kiment a határra muzsikásokkal, többekkel ment kifelé, ott vacsoráztak meg minden, mulattak. Reggel nézték, miből ettek, hát egy tehéngané volt a tányérjuk. Azér volt táltos, mert három sor foga volt neki.⁹⁰

Püspökladányba' történt meg, egy gyereket megfogadtak szolgának, mert aki előtt volt, nem bírta a disznókkal, mert olyan helyen szolgált, ahun sok disznó volt. E meg mindig elment játszani, a disznók szépen legeltek. Mikor este lett, a disznók szépen mentek hazafelé. Mentek be az ólba. No, a gazda látta, hogy a lova soványodik, mi van ezzel a lúval? Napról napra soványodik. Nocsak, éjszaka a gyerek volt, nyergelte. Voltak ilyen gyerek barátai, aszongya az egyiknek:

– Akarod látni apádat?

Mert meghalt az apja a gyereknek.

– Na, akarod látni apádat? Nézzél be az istállóba!

Igen ám, meglátta az apját, de meghalt az a gyerek barát. Szóval olyan volt a tudománya, hogy meglátta az apját, de meg is halt.⁹¹

Kincskeresők

Hárman elmentek aranyásni. Hívták a negyedik embert is, de az nem ment. Á, én nem megyek. Hát hárman kimentek. Úgyhogy letek egy rossz fazekat. Hát tele volt földdel. Aszongya a három ember:

– Na, toljunk ki a komával, ha nem jött. Mentek hazafele, a fazekat behajtották az ablakon, persze, hogy nagyot dübbsent. Hát a mécsset, ahogy meggyújtották bent, látja az ember, hogy ragyog valami, hát arany volt abba a fazékba, csak volt abba' a fazékba, csak volt benne föld. Na oszt aki nem ment ásni, az kapta meg az aranyat.

Ebbe' a szomszédba', itten ideálta, ott is egy asszony megálmodta, hogy arany van. Rózsa Ferencnek azt mondta, hogy neki egy főre való kendőt adjon belőle, mert a pincébe' ott van az arany eltéve. Hát osztán az ember fel is ásta az aranyat, de a főre való kendőt nem adta meg az asszonynak, nem adott annyi pénzt se. Majd osztán annak a Rózsa Ferencnek a fia, ugyan Ferencnek hívták, az elvette Tóth Andrásnak a lányát, úgy hívták, Julcsi, meghalt már az. Ez a Julis kilopta a pénzt, egy harisnyába volt belekötve, ennek a Rózsa Ferencnek a családjától kilopták a pénzt.

Tehénrontás

Mondjuk aztat, vannak, akik elviszik a tehénnek a tejit. Akkor ugyi Szent György nap előtt kakukkfüvet szedni kell, mondjuk aztat, ott az istállóba szegre felakasztjuk,

---

⁹¹ A gyengén formált szöveg tipikus példája az archaikus táltos, boszorkányelemek keveredésének. A nemzetközi folklórban szintén elterjedt motívum, hogy a boszorkány embereket lóvá változtat, és megnyereli őket (DÖMÖTÖR-SINKÓ 1990. 123).

aztán nem tudják elvinni a tejet. Meg aztán vissza is jön a teje. Ha úgy van, mondjuk elvitték a tejit, akkor megyen kifelé. Mikor megyen kifelé, mikor jön a tehén haza, kiindul az illető, akié a tehén, akkor addig csurgatja az útra a sót, ha megy, nem szól senkihez, ahogy jön haza, akkor visszajön a tej.

Boszorkányság

Valahogy a szomszédnak itt szembe' beteg lett a felesége. Oszt azt mondja nekem ez a Vásári:

– Hát szomszéd, mit ártottam én magának vagy a feleségem?

Mert a felesége meg jajgatott, hogy én fojtottam éjszaka. Érted? Álmodta, hogy én fojtottam.

Csak azt mondja:

– Mit ártottam én magának?

Jobbadán azért mentek el, annyira megijedt, pedig én semmiféle tudományt nem tudok.

Összegzés

Kővágó Sándor biharugrai parasztembert nem nevezhetjük mesemondónak a kifejezés hagyományos értelmében, a tudatalatti tartalmak mágikus világára fogékony lelkialkatával sajátos életviteléből, a közösségtől eltérő, szegényebb, elzártabb életmódjából adódóan konzerválta – és érdeklődésemre továbbadta – a falubeliek tudásából lassan kipergett archaizmusokat, félévszázada kiszűrt ismereteket, mára megfa-kult epikus hagyományokat. Az általa előadott népköltészeti alkotások magukon viselik a táj prózafolklórjának főbb vonásait: eleven a történeti emléanyag, a táltos tradíció beleszövődik a történeti mondákba (a Szent László lova, Rózsa Sándor táltos tulajdonsága, Jónás kilétének megtudakolására rostát vetettek a hajón). Rövid meséi nélkülözik a csodás elemeket, ugyanakkor kora társadalmi jelenségéről, saját helyzetéről alkotott véleményét is kifejezik. Hasonlóan aktualizál a bibliai ihletű elbeszélésekben. Repertoárjában legnagyobb számban a rövid, tréfás kisepikai műfajok fordulnak elő, rátótiádák, adomák és történeti személyekhez fűződő anekdoták (Petőfi, Csokonai, Bölönyi József). Hiedelemmondái gyakran csupán „tényközlésre” szorítkoznak, szintén előfordulnak táltos motívumok. Igaztörténetei, élményelbeszélései mesei fordulatokban bővelkednek.⁹²

---

⁹² Köszönöm a szeghalmi Sárreíti Múzeum munkatársainak segítségét.

IRODALOM

BÁLINT 1975.

Bálint Sándor: Tombác János meséi. Budapest, 1975.

BANÓ 1988.

Banó István: Népmese. In.: Magyar néprajz V. Népköltészet. (Szerk.: Vargyas Lajos) Budapest, 1988. 7–44.

BARTHA 1980.

Bartha Elek: A hitélet vizsgálata egy zempléni faluban. *Studia Folkloristica et Ethnographica* 5. (Szerk.: Ujváry Zoltán) Debrecen, 1980.

BECK 1974.

Beck Zoltán: Népszokások Békés megyében. Néprajzi cikkek, tanulmányok. Békéscsaba, 1971.

BENEDEK 1984.

Benedek Katalin: A magyar novellamesék típusai. *Magyar Népmesekatalógus* 4. (Szerk.: Kovács Ágnes) Budapest, 1984.

BEREZNAI 1999.

Bereznai Zsuzsanna: Tréfás népi elbeszélések Dusnokon. In.: *Két víz között...* (Szerk.: Bárány János) Baja–Kecskemét, 1999. 51–58.

BERNÁT 1982.

Bernát László: Legendamesék. *Magyar Népmesekatalógus* 3. (Szerk.: Kovács Ágnes) Budapest, 1982.

BIHARI 1980.

Bihari Anna: Magyar hiedelemmonda katalógus. *Előmunkálatok a magyarság néprajzához* 6. (Sorozatszerkesztő: Hoppál Mihály) Budapest, 1980.

DANKÓ 1959.

Dankó Imre: A körösköz-bihari Hajdúság. *A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai* 8–9. Gyula, 1959.

DÉGH 1947.

Dégh Linda: Beszámoló az 1948-as néphagyománygyűjtés eddigi tapasztalatairól. *Ethnographia* LVIII (1947) 230–235.

DOBOS 1962.

Dobos Ilona: Egy somogyi parasztcsalád meséi. Budapest, 1962.

DOBOS 1981.

Dobos Ilona: Gyémántkigyó. Budapest, 1981.

DOBOS 1984.

Dobos Ilona: Egy folklórgyűjtő feljegyzései. Budapest, 1984.

DOBOS 1986.

Dobos Ilona: Paraszti szájhagyomány, városi szóbeliség. Budapest, 1986.

DÖMÖTÖR 1962.

Dömötör Ákos: Sarkadi népmesék. Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai 34–36. Gyula, 1962.

DÖMÖTÖR 1977.

Dömötör Tekla: Tipizálás a népmondában. Ethnographia 1977/4. 529–540.

DÖMÖTÖR 1988.

Dömötör Ákos: A magyar tündérmesék típusai. Magyar Népmesekatalógus 2. (Szerk.: Kovács Ágnes) Budapest, 1988.

DÖMÖTÖR 1999.

Dömötör Ákos: A népi elbeszélés-kultúra változásai a Hangony völgyében. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXXVIII (1999) 1199–1226.

DÖMÖTÖR–SINKÓ 1990.

Dömötör Ákos – Sinkó Rozália: Loló. Cigány mesék és mondák Békés megyéből. Ciganisztikai tanulmányok 7. (Szerk.: Kríza Ildikó) Budapest, 1990.

ERDEI 1986.

Erdei Aranka: Békés m̄gye társadalma és gazdálkodása 1828-ban. Gyula, 1986.

ERDÉLYI 1976.

Erdélyi Zsuzsanna: Hegyet hágék, lőtöt lépék. Budapest, 1976.

FÁBIÁN 1997.

Fábián Imre: Zöldike királyfi. Nagyvárad, 1997.

FEHÉR 1974.

Fehér Zoltán: Bányai népmesék. Cumania V (1974) 325–363.

FEJŐS 1985.

Fejős Zoltán: Hiedelemrendszer, szöveg, közösség. Néprajzi Közlemények XXVII–XXVIII. Budapest, 1985.

FERENCZI 1961.

Ferenczi Imre: A népmondakutatás néhány elvi kérdése. Műveltség és Hagyomány. (Szerk.: Gunda Béla) Budapest, 1961. 203–211.

FERENCZI 1966.

Ferenczi Imre: Történelem, szájhagyomány, mondahagyomány. Ethnographia 1966. 49–73.

GASPARIKOVÁ 1988.

Gaspariková Vera: A népi próza a múltban és napjainkban. Folklor és Etnográfia 45. Debrecen, 1988.

GRIN 1993.

Grin Igor: Epikus szájhagyomány, népballadák és népdalok. In.: Békéscsaba néprajza. (Szerk.: Grin Igor – Krupa András) Békéscsaba, 1993. 937–1045.

GRIN 1999.

Grin Igor: Egy sarkadi mesemondó. A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XXIII (1999) 49–58.

GYÖRFFY 1956.

Györffy Lajos: Adatok az Alföld törökkori településtörténetéhez. Szolnok, 1956.

GYÖRFFY 1983.

Györffy István: Dél-bihar nemzetiségi és népesedési viszonyai negyedfél évszázad óta. In.: Alföldi népelet. (Szerk.: Selmeczi Kovács Attila) Budapest, 1983. 251–261.

HÁZI 1988.

Házi Albert: Adatok a régi sárréti világból. In.: Sárréti Írások 3. (Szerk.: Miklya Jenő) Szeghalom, 1988. 131–199.

HONTI 1962.

Honti János: Epikus néphagyomány. In.: Válogatott tanulmányok. Budapest, 1962. 191–207.

JUHÁSZ 1992.

Juhász Antal: Adalékok a mesemondó Borbély Mihályról. In.: Kultúra és Tradíció I. (Szerk.: Viga Gyula) Miskolc, 1992. 405–411.

KATONA 1971.

Katona Imre: Prózai epikus hagyományok. In.: Tápé története és néprajza. (Szerk.: Juhász Antal) Tápé, 1971. 643–669.

KÁLMÁN 1954.

Kálmán Béla: A zángó Biharugrán. Ethnographia 1954. 540.

KOMORÓCZY 1972.

Komoróczy György (Szerk.): Sarkadi tanulmányok. Sarkad, 1972.

KOMORÓCZY 1973.

Komoróczy György (Szerk.): Hajdú-Bihar megyei történelmi olvasókönyv. Debrecen, 1973.

KÓSA 1974.

Kósa László: Néprajzi kutatások Békés megyében. Békési Élet 1974/3–4. 476–500.

KOVÁCS 1987.

Kovács Ágnes: A magyar állatmesék katalógusa. Magyar Népmese katalógus 1. (Szerk.: Kovács Ágnes) Budapest, 1987.

KOVÁCS 1992.

Kovács Béla: Ugra története. Biharugra, 1992.

KOVÁCS–BENEDEK 1989.

Kovács Ágnes – Benedek Katalin: A magyar hazugságmesék katalógusa. Magyar Népmese katalógus 8. (Szerk.: Kovács Ágnes) Budapest, 1989.

KOVÁCS–BENEDEK 1990a.

Kovács Ágnes – Benedek Katalin: A rátótiádák típusmutatója. Magyar népmese katalógus 6. (Szerk.: Kovács Ágnes) Budapest, 1990.

KOVÁCS–BENEDEK 1990b.

Kovács Ágnes – Benedek Katalin: A magyar formulamesék katalógusa. Budapest, 1990.

KRISTÓ 1986.

Kristó Gyula: Csák Máté. Budapest, 1986.

KÜLLŐS 1988.

Küllős Imola: Betyárok könyve. Budapest, 1988.

LAMMEL–NAGY 1985.

Lammel Annamária – Nagy Ilona: Parasztbiblia. Budapest, 1985.

LANDGRAF 1998.

Landgraf Ildikó: Beszéli a világ, hogy mi magyarok vagyunk... Magyar történeti mondák. Budapest, 1998.

MADAR 1993.

Madar Ilona: Sárrétudvari néprajza. Debrecen, 1993.

MAGYAR 1997.

Magyar Zoltán: Táltosló motívum a Szent László hagyományban. Ethnográfia 108 (1997) 111–123.

MIKLYA 1979.

Miklya Jenő: Szeghalom történeti regéi. In.: Szeghalom. Helytörténeti és néprajzi tanulmányok. (Szerk.: Miklya Jenő – Szabó Ferenc) Szeghalom, 1979. 163–189.

MÓDY 1975.

Módy György: Néphagyomány és helytörténet. A Bihari Múzeum Közleményei 2 (1975) 15.

NADÁNYI 1938.

Nadányi Zoltán (Szerk.): Bihar vármegye. Budapest, 1938.

NAGY 1974.

Nagy Olga: Archaikus világkép és mesehagyományozás. A Déri Múzeum Évkönyve 1974. Debrecen, 1975. 619–644.

NAGY 1977.

Nagy Olga: Parasztdekameron. Budapest, 1977.

NAGY 1995.

Nagy Olga: A népi próza állapota Havadon. Néprajzi Látóhatár IV. 1–2. (Szerk.: Viga Gyula) Miskolc, 1995. 48–66.

NAGY 1997a.

Nagy Olga: A népi vallásosság sajátosságai a Maros menti falvakban. In.: Népi vallásosság a Kárpát-medencében. (Szerk.: S. Lackovits Emőke) Debrecen, 1997. 10–16.

NAGY 1997b.

Nagy Olga: Alkotás és befogadás a népi prózában. Etnográfia 108 (1997) 151–164.

PENAVIN 1971.

Penavin Olga: Új Magyar Népköltési Gyűjtemény XVI. Jugoszláviai népmesék. Budapest, 1971.

PLÉH 1979.

Pléh Csaba: Szövegekre emlékezés és hagyományozás. Ethnographia XC (1979) 106–110.

POGÁNY 1978.

Pogány Péter: A magyar ponyva tüköre. Budapest, 1978.

RATKÓ 1997–1998.

Ratkó Lujza: Tradíció és modernitás a néprajztudomány fényében. A Jósa András Múzeum Évkönyve XXXIX–XL (1997–1998) 171–184.

RÉTHEY 1991.

Réthey Prikkel Miklós: Az igaztörténet. Folklor és Ethnográfia 56. (Sorozatszerk.: Ujváry Zoltán) Debrecen, 1991.

SIPOS 1903.

Sipos Orbán: Bihar vármegye a népesedési, vallási, nemzetiségi és közoktatási statisztika szempontjából. Nagyvárad, 1903.

SZENDREI 1996.

Szendrei Eszter: Két hajdani hajdúváros törökkori mondái. Békés Megyei Múzeumi Közlemények 16 (1996) 297–304.

SZENDREY 1924.

Szendrey Zsigmond: Nagyszalontai gyűjtés. Magyar Népköltési Gyűjtemény XIV. Budapest, 1924.

SZŰCS 1938.

Szűcs Sándor: Néprajzi vonatkozások Bihar vármegyében. In.: Bihar vármegye. (Szerk.: Nadányi Zoltán) Budapest, 1938. 164–256.

SZŰCS 1977.

Szűcs Sándor: Régi magyar vízivilág. Budapest, 1977.

TÁBORI 1974.

Tábori Hajnalka Cs.: A hiedelemtörténetek változása egy tiszántúli falu közösségének tudatában. A Déri Múzeum Évkönyve 1974. Debrecen, 1975. 679–706.

TÁNCZOS 2001.

Tánczos Vilmos: Nyiss kaput, angyal. Moldvai csángó imádságok. Budapest, 2001.

TÁRKÁNY SZŰCS 1981.

Tárkány Szűcs Ernő: Magyar jogi népszokások. Budapest, 1981.

UJVÁRY 1975.

Ujváry Zoltán: Szent László és a kunok. In.: Varia Folkloristica. A Hajdú–Bihar megyei Múzeumok Közleményei 25 (1975) 186–188.

UJVÁRY 1986.

Ujváry Zoltán: Menyecske a kemencében. Budapest, 1986.

UJVÁRY 1988.

Ujváry Zoltán: Adomák Gömörből. Gömör néprajza XIII. Debrecen, 1988.

UJVÁRY 1995.

Ujváry Zoltán: Miscellanea I. Debrecen, 1995.

UJVÁRY 1996.

Ujváry Zoltán: Miscellanea II. Debrecen, 1996.

VÉGH 1944.

Végh József: Sárréti népmesék és népi elbeszélések. Debrecen, 1944.

VEHMAS–BENEDEK 1988.

Vehmas Marja – Benedek Katalin: A magyar népmesék trufa és anekdota katalógusa. Magyar népmese katalógus 7/B. (Sorozatszerkesztő: Kovács Ágnes) Budapest, 1988.

VEHMAS–BENEDEK 1989.

Vehmas Marja – Benedek Katalin: A magyar népmesék trufa és anekdota katalógusa. Magyar népmese katalógus 7/C. (Sorozatszerk.: Kovács Ágnes) Budapest, 1989.

VOIGT 1998.

Voigt Vilmos: Magyar folklór. Budapest, 1998.

VÖÖ 1986.

Vöö Gabriella: A magyar népmesék tréfakatalógusa. Magyar népmese katalógus 7/A. (Szerk.: Kovács Ágnes) Budapest, 1986.

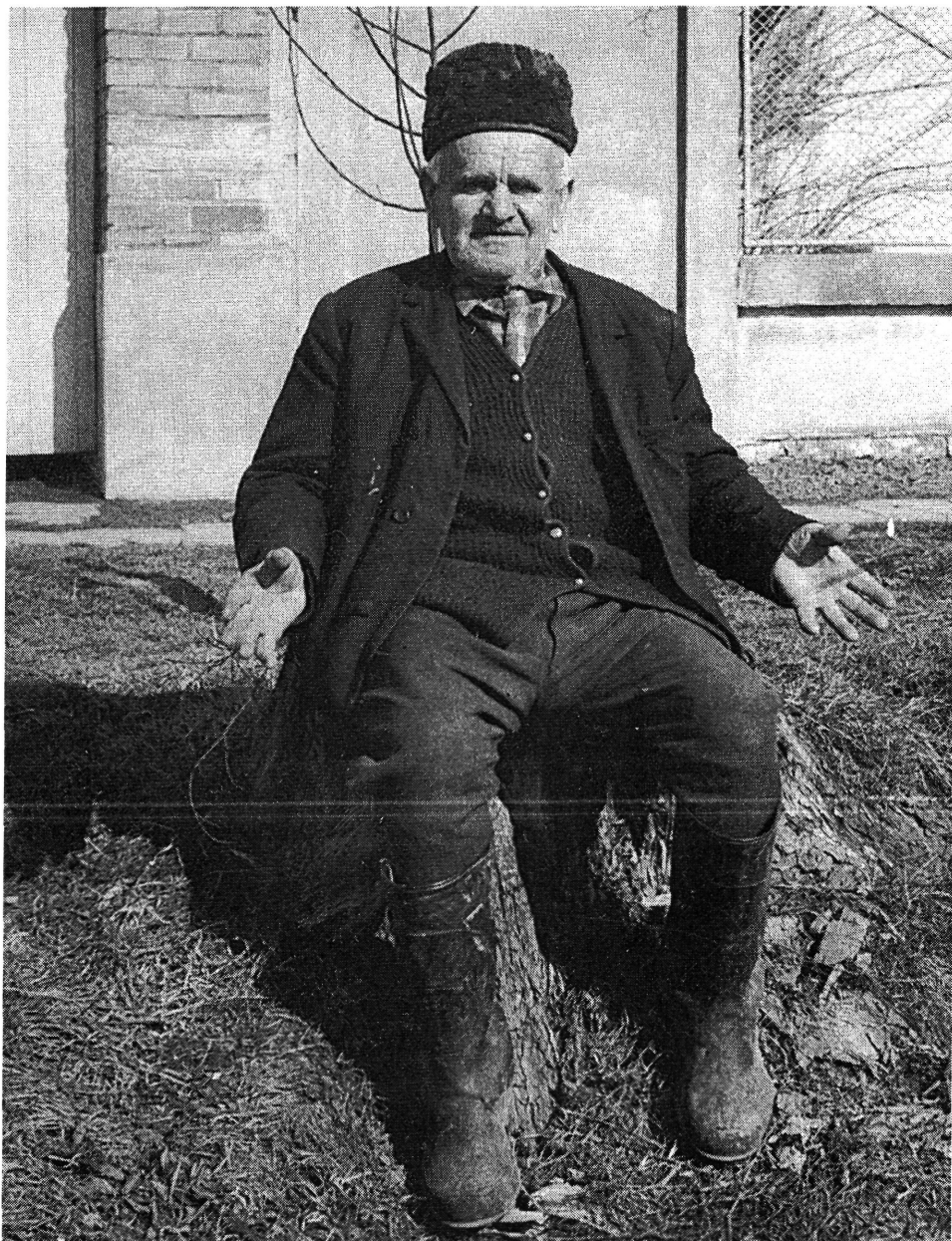
Episches Erbe eines Bauers von Biharugra

– Rozália L. Sinkó –

Resümee

Im traditionellen Sinn des Wortes kann man Sándor Kóvágó nicht einen Märchenzähler nennen. Wegen seiner Gemütsart, die auf die magische Welt mit dem Inhalt im Unterbewusstsein empfänglich ist, und seiner eigenartigen Lebensführung und abgeschlossener, von der Gesellschaft abweichender Lebensweise konservierte er – und auf meine Bitte weitergab – die aus dem Wissen der Dörfler ausgebeuteten Archaismen, die vor fünfzig Jahren gesammelten Kenntnisse und die für heute entfärbten epischen Traditionen. Die von Sándor Kóvágó interpretierten Werke der Volksdichtung tragen die wichtigsten Charakteristiken der Prosavolklore an sich: das historische Gedenkmaterial ist lebend, die Tradition des Zauberers webt sich in die Geschichtssagen ein /das Zauberpferd von Sankt László, die Schamaneigenschaft von Sándor Rózsa, auf dem Schiff wurde ein Sieb geworfen um die Identität von Jonas festzustellen/. Seine kurzen Märchen entbehren das Wunderbare, aber sie drücken gleichzeitig seine Meinung über die Gesellschafterscheinungen seiner Zeit und über seiner eigenen Situation aus. In den bibelinspirierten Geschichten aktualisiert er ähnlicherweise. In seinem Repertoire kommen überwiegend die kurzen, scherzhaften, kleinepischen Gattungen, Geschichten über die Schildbürger /die sogenannten „rátótiádák"/, Geschichtchen und Anekdoten, die mit historischen Personen /Petőfi, Csokonai, József Bölönyi/ verbunden sind. Seine Glaubengeschichten beschränken sich bloß auf die Mitteilung von Fakten und auch hier kommen die Motive des Zauberers vor. Seine Wahrheitsgeschichten, Erlebniserzählungen sind reich an irrationalen Wendungen.

Laurinyeczné Sinkó Rozália
Munkácsy Mihály Múzeum
H–5600 Békéscsaba, Széchenyi u. 9.

1. kép. Kővágó Sándor, 1987 (fotó: Oravszki Ferenc)

2. kép. Kővágó Sándor háza és udvara, 1987 (fotó: Oravszki Ferenc)